

Мо Йен „Промяната“

Редно е да описвам събитията, случили се след 1979 година, но мислите все ме връщат към един есенен следобед на 1969 година, когато слънцето блестеше ярко, жълтите хризантеми цъфтяха с пълна сила, а дивите гъски бяха започнали миграцията си на юг. Когато се стигне до този момент, не мога да се дистанцирам от мислите си. Спомените ми съставляват „мен“ от онези дни – самотно момче, изключено от училище, но притегляно от шумотевицата в училищния двор. Бях се промъкнал през един неохраняем вход със сърце в гърлото и прекосих дългия мрачен коридор, за да се озова в централното каре на училището – заобиколен от сгради двор. Вляво се намираще дървен стълб с прикрепена с тел към него напречна греда, от която висеше ръждива метална камбана. Още по-наляво двама души играеха пинг-понг на проста бетонова маса, носена от тухлени основи, и бяха наблюдавани напрегнато от тълпа, която бе и източникът на врявата. Училището бе в есенна ваканция и макар публиката да се състоеше предимно от учители, присъстваха няколко момчета и хубавки момичета, които съставяха отбора по пингпонг и бяха гордостта на училището. Готвеха се за националния турнир, част от тържествата по случай националния празник Първи октомври, така че вместо да напуснат училището за ваканцията, те бяха останали, за да тренират. Като деца на комунистически кадри от държавното земеделско стопанство имаха стройни тела и хубава кожа благодарение на доброто хранене. Също така дрехите им бяха в ярки, весели цветове и от пръв поглед си личеше, че са от друго тесто, не като нас, бедните деца. Ние им се възхищавахме, но те напълно ни пренебрегваха.

Единият от играещите беше учителят по математика Лиу Тиенгуан, нисък мъж със стряскащо голяма уста. Говореше се, че можел да напъха целия си юмрук в нея, но никой не го беше виждал да го прави. През съзнанието ми често пробягваше образ как той се прозява широко, застанал до катедрата – тази негова зееща уста наистина беше впечатляваща гледка. Един от прякорите му беше Хипо. Никой от нас не беше виждал хипопотам в живота си, а думата на китайски е „хъма“. Това много наподобяваше „хама“, което означава крастава жаба, друго създание с голяма уста, така че напълно естествено ние започнахме да го наричаме Лиу Жабата. Хрумването не беше мое, но след като поразпитал наоколо, той реши, че е. Да обременяш Лиу, син на мъченик и заместник-председател на училищния революционен комитет, с прякор като жабата беше такова гнусно провинение, че изключването ми от училище и прогонването ми от територията му беше едновременно логично и неизбежно.

Винаги съм бил стеснителен хлапак с ужасно лош късмет и си патех, дето бях такъв умник. Ако например се помъчех да се докарам пред учителите, те решаваха, че се опитвам да им навлека неприятности. Не мога да изброя случаите, в които майка ми казваше: „Сине, ти си като бухала, на който му излязло лошо име, като съобщавал добри новини“.

Беше напълно права. Никой никога не ме беше свързвал с нещо добро или полезно. Но случеше ли се нещо лошо, веднага всички сочеха с пръст мен. Хората твърдяха, че съм бунтар, че умствените ми способности са ограничени, че мразя училището и учителите си. Нямах как да грешат повече. Истината беше, че обичах училището и хранех специални чувства към учителя си Лиу Голямата уста. Това се дължеше на факта, че аз самият носех бремето на голямата уста. Момчето в един от разказите ми – „Голямата уста“ – има за прототип тъкмо вашия покорен слуга. В действителност двамата с учителя Лиу бяхме побратими по неволя и беше редно да се радваме на взаимно разбиране или най-малкото на взаимно съчувствие. Ако имаше човек, на когото никога не бих дал прякор, това беше той. Беше очевидно за всички. За

всички освен за него. Завлече ме в кабинета си за косата, събори ме на пода с ритник и кресна:

– Ти... ти... Намерил кой да ми се подиграва! Върви да си огледаш прекрасната уста в локвата от собствената ти пикня!

Опитах да обясня, но той не ми даваше възможност и ето как едно добро момче, което беше привързано към Лиу Голямата уста – тоест аз, Мо Голямата уста, – бе изключено от училище. Въпреки факта, че учителят Лиу оповести пред всички позорното ми прогонване, аз все още обичах училището си толкова много, че абсолютно всеки ден търсех начини да се промъкна в училищния двор, нарамил овехтялата си ученическа чанта. В началото учителят Лиу лично настояваше да се махна. Когато откажех, ме извличаше навън за ухото или за косата. Но аз се прокрадвах обратно, преди още да е стигнал до кабинета си. Така че той нареди на някои от поедрите момчета да ме гонят вместо него, а когато аз пак откажех да си тръгна, те ме вдигаха, изнасяха ме извън дворната порта и ме захвърляха на улицата. Но докато се върнат обратно в класната стая, аз отново бях в училищния двор, приклепал до стената със сгъсени рамене, та едновременно да не бъда забелязан и да получа малко съчувствие, докато слушах бодрите гласове и наблюдавах как децата подскочат и играят. Любимата ми игра беше пинг-понг. Можех да я наблюдавам, докато загубех представа къде се намирам, често с насълзени очи или ухапал юмука си. След известно време се отказаха от опитите да ме прогонят.

В онзи конкретен есенен следобед преди четирийсет години бях приклепал в един ъгъл и гледах как Лиу Жабата размахва хилка, направена по негов собствен проект – уголемена и с формата на армейска лопата, – в мач срещу момиче от моя клас на име Лу Уънли. Тя също имаше голяма уста, ако искате да знаете истината, но нейната пасваше идеално на лицето ѝ, а не изглеждаше гротескно огромна като тази на Лиу или моята. Дори по онова време, когато голямата уста не се броеше като признак за кой знае каква красота, тя пак беше едно от най-хубавите момичета в училището. А онова, което я правеше още по-привлекателна, беше фактът, че баща ѝ караше камион „Газ“ 51, собственост на стопанството, който ни се струваше бърз като светкавица и впечатляващ донемайкаде.

В онези времена шофьорите на камиони бяха само малко по-долу от кралски особи. Веднъж, докато още посещавах училище, учителят ни зададе съчинение на тема „Моят идеал“ и половината момчета в класа написаха „шофьор на камион“. Но Хъ Джъ’у, високо и мускулесто момче с акне и вече наболи мустаци – които го караха да изглежда по-скоро на двайсет и пет, отколкото на нашата възраст, – просто беше написал: „Нямам друг идеал освен един-единствен и той е да бъда бащата на Лу Уънли“. Учителят Джан имаше навика да чете пред целия клас най-доброто и най-лошото съчинение. Но вместо да ни каже кои са авторите им, след като свършеше, ни караше да отгатнем сами. В онези времена в селските райони местните жители се присмиваха на говорещите мандарински дори в училище. Учителят Джан беше единственият, който се осмеляваше да ни преподава на този чужд за нас диалект. Завършил учителски институт, той беше едва прехвърлил двайсет години. Имаше слабо бледо лице, носеше косата си къса с път отстрани и ходеше облечен в избеляло синьо габардинено сако с два кламера на яката и покриващи лактите сини ръкавели. Сигурно е носел и други сака с различни цветове и кройка, тъй като едва ли се е обличал в една и съща дреха цялата година. Но тъкмо с това описание го свързвам неизменно в съзнанието си, като започвам от ръкавелите и кламерите, стигам до самото сако, а после до лицето, чертите, гласа и изражението. Ако не следвам тази схема, просто не мога да извикам образа му. През осемдесетте можеше да бъде наречен „хубавеляк“, през деветдесетте – „симпатяга“, а днес просто „хубав мъж“. Сигурно има по-

съвременни и по-популярни начини да опишеш един добре изглеждащ млад мъж, но ще се наложи да се консултирам със съседското момиче, за да съм сигурен. Хъ Джъ'у изглеждаше значително по-възрастен от учителя Джан. Да кажа, че би могъл да е баща на Джан, би било преувеличено, но никой не би оспорвал, че спокойно можеше да му е чичо. Все още помня как учителят Джан стоеше пред класа и четеше съчинението на Хъ Джъ'у с хиперболичен и подигравателен тон: „Нямам друг идеал освен единствен и той е да бъда бащата на Лу Уънли“. След кратко мълчание заради изумлението ни ние се запревивахме от смях. Съчинението се изчерпваше с това единствено изречение, а учителят държеше тетрадката за крайчето и я тръскаше здравата, сякаш се опитваше да я убеди да сподели още нещо.

– Гениално, просто гениално! – заяви учителят Джан. – Сега да видим дали можете да познаете кой гениален мозък го е сътворил.

Нямахме представа, така че оглеждахме встрани, напред и назад с надеждата да открием автора на това „гениално“ съчинение и очите ни се спряха върху лицето на Хъ Джъ'у. Като най-едър и най-силен ученик в класа ни той имаше склонност да тормози съседа си по чин, така че учителят Джан го беше сложил да седи сам най-отзад. При всички очи, вперени към него, лицето му като че леко почервения и ние решихме, че може би е засрамен. Но по-обстоен поглед показваше, че това не е истина. В действителност той изглеждаше много доволен от себе си, което личеше от глуповата и дяволита, почти коварна усмивка на лицето му. Тъй като горната му устна беше покъсна от долната, когато се усмихнеше, излагаше на показ лилави венци и жълти зъби с разстояние между предните два. Един от любимите му номера беше да изпуска балончета през празнината и да ги наблюдава как летят изкусително във въздуха. Именно това започна да прави и в момента, а учителят запрати към него тетрадката за съчинения, като че беше фрисби. Тя обаче достигна само до чина, заемайки от Ду Баохуа – една от много добрите ученички. Момичето я взе с отвращение и я метна назад.

– Хъ Джъ'у – заговори учителят Джан, – кажи ни защо искаш да бъдеш бащата на Лу Уънли. – Но той просто продължи да прави балончета. – Изправи се! – нареди му Джан. Хъ Джъ'у стана, като изглеждаше едновременно надменен и равнодушен. – Обясни ни! Защо искаш да бъдеш бащата на Лу Уънли?

Нов пристъп на смях накара Лу Уънли, която седеше до мен, да захлупи глава на чина и да избухне в плач. И до ден днешен не знам защо. Хъ Джъ'у изглеждаше повисокомерен отвсякога и не благоволяваше да отговори на въпроса на учителя ни, но риданията на Лу Уънли усложниха ситуацията, която беше започнала като обикновен училищен инцидент, а поведението на Хъ представляваше директно предизвикателство към авторитета на Джан като учител. Като си го припомням сега, струва ми се, че ако Джан беше предполагал как щяха да се развият нещата, сигурно не би прочел съчинението на Хъ пред класа. Или поне аз така мисля. Но не можеш да върнеш стрела, напусне ли веднъж гнездото на лъка, така че той нареди ядосано, като използва популярното клише:

– Излез! Търкулвай се и да те няма!

Без да се замисли, нашият гениален съученик Хъ Джъ'у си взе ученическата чанта, легна на пода, сви се на кълбо и започна да се претъркулва в пространството между двете редици чинове. Избухналият смях замря в мига, когато напусна устата ни, и в класната стая се възцари мрачна тишина. Внезапно това вече не беше повод за смях. Всички станахме сериозни при гнева, изписан по лицето на учителя, и звуците от хлипането на Лу Уънли. Междувременно търкалянето на Хъ Джъ'у не вървеше особено гладко – не успяваше да контролира посоката на движението си и постоянно се блъскаше в краката на чиновете, което го караше да се бави с придвижването напред.

Благодарение на внесената от нас кал тухленият под беше грапав и неравен. Ако аз бях на негово място, не искам да си представям колко зле бих се чувствал. Но най-голям конфуз от всички изпитваше Джан. Неудобството на съученика ни беше физическо, а на учителя ни – душевно. Да наказваш някого, като се нараняваш сам, не е нещо, достойно за гордост, и е смятано за доста гаменско поведение. Но по мое мнение всеки, способен на такова нещо, не е какъв да е гамен. В поведението на всеки гамен има героична страна, а в поведението на всеки герой – гаменски нотки. И тъй, беше ли Хъ Джъ’у истински гамен или пък истински герой? Не питайте мен! Но ще ви кажа едно: той е главен герой в моята история, така че ще оставя на вас да решите. Изтъркаля се по целия път до вратата, изправи се, целият покрит с кал, и си тръгна, без да погледне назад. Учителят Джан кресна:

– Спири на място!

Но той продължи да върви. Беше светъл слънчев ден, а от клоните на тополата до класната ни стая се обаждаха свраки. Изглеждаше едва ли не сякаш златистите слънчеви лъчи струяха от тялото на Хъ и макар да не бях сигурен какво се въртеше в главите на всички останали, в този момент, докато крачеше напред, приел като въпрос на чест да не се обръща, за мен той определено беше герой. Тогава от ръцете му се разхвърчаха парченца накъсана хартия, понесоха се във въздуха за кратко и после падаха на прашния под. Не знам за съучениците ми, но аз бях така опиянен, че сърцето ми препускаше. Късаше учебника си! Също и тетрадката си! Разделяше се завинаги с училището, като го отпращаше някъде в дълбините на съзнанието си и тъпчеше учителя с крака. Беше като напуснала клетката си птица, свободен, изтръгнал се от оковите на правила и училищна дисциплина. Останалите ли? На нас ни се налагаше да продължим да се примиряваме със задушавания учителски контрол. Онова, което придаде сложност на въпроса, беше, че като се изтъркаля през класната стая, накъса учебника си и прекъсна връзка с училището, Хъ Джъ’у не само спечели възхищението ми, но ме и накара да мечтая някой ден да устроя подобна сценка. Не много след това Лиу Голямата уста ме изхвърли от училище и почти разби сърцето ми. Хранех дълбока привързаност към училището и бях съсипан, задето трябваше да го напусна. Та кой беше героят и кой страхливецът? Би трябвало да е ясно на всеки, четящ това. Лу Уънли продължаваше да плаче дори след като Хъ Джъ’у вече си беше тръгнал.

– Достатъчно! – нареди учителят Джан с очевидно нетърпение. – Той нямаше предвид, че наистина иска да бъде баща ти, а само, че желае да е шофьор на камион също като баща ти. А и дори да искаше да бъде баща ти, би ли го направило това твой баща? – Лу Уънли погледна към учителя, извади носна кърпичка и попи сълзите си. Без повече плач. Очите ѝ бяха големи и раздалечени и ѝ придаваха глуповато изражение, ако гледаше право към теб.

Защо бяхме поставили на пиедестал бащата на Лу Уънли ли? Заради скоростта. Момчетата се прекланят пред скоростта. Ако чуехме шума от двигател, докато се хранехме, изоставяхме чиниите си и се втурвахме към отбивката, за да сме там навреме и да успеем да зърнем как баща ѝ се движи с висока скорост в своя „Газ“ 51. Без значение накъде беше тръгнал, той неизменно караше кълвящите по прашния път кокошки да се разхвърчат уплашено, а ленивите кучета – да се втурнат в крайпътните канавки. Накратко, кокошки пърхаха с криле и кучета подскачаха. Неизбежно някои биваха прегазвани, но той никога не намаляваше скоростта. Собственикът на кокошката или господарят на кучето мълчаливо вдигаше трупа и го отнасяше или влачеше до дома си. Никой никога не се оплака, нито му потърси лична сметка. Скоростта беше важна за камиона – именно това го правеше камион. Пилетата и кучетата се пазеха от камиони, а не обратното. Бяхме чули, че въпросният „Газ“ 51 е произведен в Съветския съюз и е реликва от войната през петдесетте години за отпор

на американската агресия и в помощ на Корея. Дупките от куршуми по каросерията, изстреляни от американските самолети, служеха като доказателство, че ставаше дума за камион, окъпан в слава. Докато са бушували пламъците на военния конфликт, той смело се беше провирал под градушката от куршуми, а после в мирно време вдигаше облаци прах в летенето си по пътищата. Когато минаваше покрай нас, успявахме да зърнем през стъклото самодоволното лице на бащата на Уънли. В някои случаи носеше тъмни очила, а в други не ги носеше; понякога имаше на ръцете си бели ръкавици, а в други нямаше. Предпочитах, когато носеше и двете – ръкавици и очила. Причината е проста: веднъж бях гледал един военен филм, където един от нашите агенти се беше преоблякъл като вражески генерал с бели ръкавици и тъмни очила и беше отишъл да инспектира състоянието на противниковата артилерия. Бръкна в цевта на едно от големите оръдия и когато извади ръка, пръстите на ръкавицата му бяха изцапани.

– Така ли се поддържа военно оборудване? – изръмжа по общоприетия маниер.

Вражеската униформа стоеше особено елегантно на нашия безстрашен агент, който представляваше олицетворение на героизма. Притежаваше истинска класа. Дълго след като бяхме гледали този филм, се забавлявахме, като се обличахме и говорехме като него. „Така ли се поддържа военно оборудване?“